

FELSEFE DÜNYASI

2019/ YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 69

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal TÜNER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Celal TÜNER (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt. Üniv.)

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Ankara Sosyal Bilimler Üniv.)

Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/Ulakbim tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/Ulakbim since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaası

İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0 312 384 34 35-36 (Pbx) Fax: 0 312 384 34 37

Basım Tarihi : Temmuz 2019, 600 Adet

ZİHNİN ONTOLOJİK YAPISI VE ZİHNİYET BAĞIMLI DİLİN “BEN” AHLAKI

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 69, Yaz 2019, ss. 169-184.

Hakemleme: 31.05.2019 | Kabul: 14.06.2019

Muhammed Enes KALA*

Giriş

Makalemiz kendi içinde üç bölüme ayrılacaktır. İlk kısımda Necati Öner'in düşüncelerinden hareketle zihin kavramı değerlendirilip, zihnin yapısı ve işleyişine ilişkin bir tez öne sürülüp, gerekçelendirilmeye çalışılacaktır. İkinci kısımda bu zihnin unsurlarının işlem tarz ve hakimiyetlerine göre inşa edilmiş üç temel zihniyet tanıtılacaktır. Son bölümde ise gerek zihniyet yapısı gerekse onun en merkezi unsuru olan dil yapısının bütüncül bir “ben” yapısını teşkil ettiği öne sürülüp, bu bütüncül yapının muhafazası veya tahribinin ahlaki sorgulanması yapılacaktır.

Etüdümüzün teorik tartışma momentini Necati Öner'in zihniyet ve dil kavramlarına ilişkin geliştirdiği teklifler ve görüşler oluşturacaktır. Öner, mantık, dil, zihniyet, hürriyet, ahlak ve bilgi gibi felsefi meselelere ilişkin tartışmalara oldukça özgün teklifler ve değerlendirmelerle katkıda bulunmuştur. Onun fikirlerinin hala tazeliğini ve önemini koruduğunu ifade etmek mümkündür. Aklın edebi olarak mantığı gören Öner, klasik mantığa ilişkin görüşleriyle Türk akademi dünyasında oldukça saygın bir yere sahiptir. Öner, iradenin edebi olarak insanın hürriyet anlayışının sınırsız ve hoyrat olamayacağını hürriyete dair geliştirdiği tezle göstermeye çalışmıştır. Vicdanın edebi olarak, dahası pratik yaşamı tamamıyla kuşatan bir ahlak anlayışını, ahlakın Tanrı merkezli kurgulanması gerektiğini ifade ederek, konuya ilişkin tartışmalara yön verme gayreti içinde olmuştur.

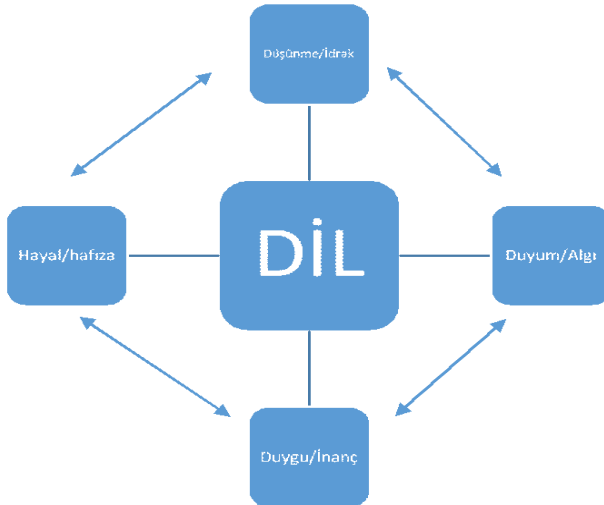
* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Doç. Dr.

Çalışmamızda, zihin kavramının neliğine ilişkin açıklamaların analizinden öte, zihnin bize görünen ontolojik yapısı ve işleyişine ilişkin teorik bir tez oluşturulmaya çalışılacaktır. Burada, zihnin; düşünce, idrak, duyum, algı, duygu, inanç, hafıza ve hayal unsurlarının bütüncül işleyişiyle inşai bir yapıya sahip olduğu, bunların kendi aralarında hakimiyet tarzlarına göre zihni biçimlendirip, peşi sıra zihniyetleri oluşturduğu açıklanacaktır. Buradan, hareketle yukarıda zikredilen kavramların kendi yakın ve uzak ilişkilerine göre insanın ontik yapısında her zaman belirli hakimiyet konumlarına göre birlikte bulunacak zihniyet durumları çıkabileceği ifade edilecektir. Bu yaklaşım, Necati Öner'in büyüsel, olgusal ve eleştirel zihniyet anlayışıyla birleştirilip, ortak ve yeni bir yaklaşıma ve forma büründürülmeye çalışılacaktır.

Zihin ve zihniyetin yapısı ve işleyişine ilişkin yorum ve değerlendirmelerden sonra, özellikle Öner'in dil kavramına yaklaşımı, dil ve düşünce ilişkisine dönük fikirleri etüt edilecek, gerek dilin kendi içsel organik ve bütüncül yapısı gerek bu bütüncül yapının konumlandırıldığı üst bütüncül yapı olan zihniyetin bir "ben" oluşturmuş olduğu vurgulanacaktır. Son olarak, dil ve zihniyet olarak bir toplumun ruhunun sirayet ettiği bütüncül "ben" yapısını muhafaza etmenin değeri üzerinde durulup, bu yapıyı tahrip edici olası tehditlere ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Zihnin Alt-Yapısı ve İşleyişi: Zihinden Zihniyete

Zihnin yapısı ve işleyişini anlatabileceğimiz bir şekil işimizi kolaylaştırabilir ve anlatımın yönlendirileceği zihni belli bir ölçüde anlama ilişkin örgütleyebilir.

Zihnin yapısı ve işleyişi

Zihin, tüm felsefe tarihi boyunca filozofların dikkatini çekmiş, üzerine son sözü söylemenin imkansız olduğu, insanın kendisini anlama yollarının kendisinden geçtiği oldukça önemli bir felsefi kavramdır. Etüdümüzde, felsefe tarihi içinde filozofların zihne dair görüşlerini vermek, onları tartışmak bizi konumuzdan uzaklaştırabilir. Burada, yapılmaya çalışılacak şey, zihnin yapısı ve işleyişine ilişkin teorik ve felsefi bir spekülasyon denemesinde bulunmak olacaktır.

Zihnin en genel itibarıyla statik, değişmeyen ve her insanda özdeş olan bir yapı olduğunu söylemek oldukça güçtür. Şüphesiz onun ontolojik alt yapısı imkân muvacehesinde tüm insanlarda ortaklığa işaret etse de onun cevval ve inşai bir insani yapı olduğunu ifade etmek oldukça makul görünür. Zihnin tüm insanlarda ortak yapısını oluşturan unsurları, duyumsama, akıl yürütme, hissetme, hatırlama ve anlama üzerinden anlaşılabilir. Tüm bu zihni edim imkanları, zihnin alt yapısının ortak görüngüleri olarak karşılık bulur. Ancak bu insanlar arası ortak zihni edimler kendi içinde ayrı ayrı tahlil edilmeye de muhtaç gözüktür. Akıl yürütme ediminin kendi içinde dışa dönük düşünme, içe dönük idrak olarak karşılık bulan kavrayış tarzı vardır. Duyumsama ediminin içindeyse dışadönük duyum, içe dönük algı olarak karşılık bulan alımlayış tarzı söz konudur. Hissetme ediminde dışa dönük inanç, içe dönük duygu olarak karşımıza çıkan hissediş tarzlarından bahsetmek mümkün görünür. Anlam ise düzenleme, anlamlandırma ve aktarma olmak üzere dilin iç ve dış yapısını seslendirir.

O halde zihin, yukarıda zikrettiğimiz tüm unsurların el ele vermesiyle birlikte inşa olunan dinamik bir sürece ve yapıya işaret etmektedir. Tüm bu imkanlar bilkuvve olarak insanlarda mevcut bulunsa da bunların işleyiş tarzları, durumları ve seviyeleri farklılık arz edeceği için, zihnin oluşumu ve işleyişi insandan insana farklılık arz edebilecektir. Her insanda zihne dair bulunan imkanlar, onların ontik yapısına gönderimde bulunur. Onların insandan insana değişen fiili iş ve işlemleri ise onun logic**/dilsel/epistemik/bilgisel yapısına işaret eder. Zihnin ontik ve logic yapısını ayırmak kağıdın bir yüzünü diğer yüzünden ayırmak kadar imkansız görünür.

Zihin insanın nazari yetisidir. Onu fizik ve metafizik sahalara bağlar, bu sahaları onun insani diline tercüme eder. Bu tercüme faaliyeti dışarıya uzar ve yeniden başlamak üzere içeride tamamlanır. İnsan kendi dışında cereyan eden tüm olgu, olay ve varlıkları düşünür ve insani olana aktardığı anda idrak eder. Bu düşünme ve idrak faaliyeti aynı zamanda dilsel bir faaliyet

* Logic-logos düşünme kadar söz ve dili de karşılamaktadır. Bkz. Necati Öner, *Dil Üzerine*, Divan Yay., Ankara, 2013, ss. 62-63.

olduğu için dille de alakalı görünür. Yine insan, kendi dışında olan veya kendisine dair olan her şeye ilişkin inanma ve duygulanma imkanını kendisinde taşır. Tüm düşünme, idrak etme, duygulanma ve inanma edimlerinin hepsi duyum, algı, hafıza ve hayal olmadan kuşkusuz gerçekleştirilemez. Burada duyum, insanın dış dünyasına ilişkin onun beş duyusunun kapsama alanına girenleri insanın iç dünyasına sunan yetisine, algı ise bunları imge ve tasavvurlara dönüştüren yetisine tekabül etmektedir. Yine hafıza insanın dışsal dünyasından içsel dünyasına taşınanları saklamayı ve hatırlamayı insana kolay kılarken, hayal ise insanı gerçekleştirmeyen, gerçekleştirebilecek veya gerçekleştiremeyecek olana dair ön tasavvurları sunan yetisini dillendirir. Tüm bu etkinlikler zihnin işleyişine işaret eder.

Zihnin işleyişinin gerçekleştirilme imkanı ise bu zeminde dile bağlı görünmektedir. Şöyle ki zihnin yapısı ve işleyişinin merkezinde görünen dil, tüm zihinsel süreci düzenleyen, anlamlandıran, muhafaza eden ve dışarıya aktaran bütüncül ve canlı yapıyı bize sunar. Burada dili, sözsüz (sessiz), sözlü (sesli) ve eylem dili olarak üçe ayırdığımızı ifade edelim.

Zihnin işleyişinde amil güçleri harekete geçiren, onların ilişkilerini düzenleyen, bu güçleri dışarıda tezahür ettiren, yatay ve dikey çerçevede muhafaza eden amil güç dildir. Düşünceyi, duyumu, duyguyu, inancı ve hayali dil üzerinden okumak ve anlamak mümkündür. Kendisine zihnin işleyişinde yer alan edim ve unsurlardan birisinin sirayet etmediği bir dil bulunmaz.¹ O halde zihni yapının ve işleyişin fenomenolojisini dil üzerinden anlamlandırmak mümkün görülür. Dil üzerinden anlaşılan husus zihnin işleyişi olduğu kadar, bu işleyişin külli hali demek olan zihniyettir de.

Zihniyete Dair: Üç Temel Zihniyet ve Zihniyetin “Ben”i

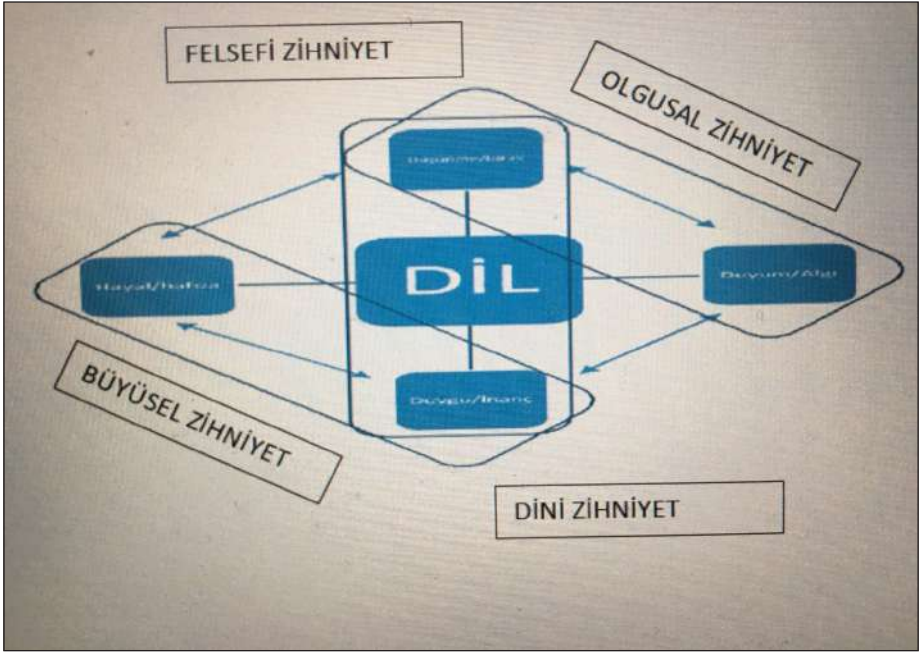
Zihnin yapısında karşımıza çıkan amil güçlerin işbirliği, işleyişi ve hakimiyet dereceleri insandan insana farklı olabilir. Zihnin işleyişinin külli hali bize bu noktada zihniyeti sunacaktır. Bu çerçevede zihniyete beşeri aktarımlarıyla zihni süreçlerin tamamı olarak bakabiliriz.

Necati Öner, insan için büyüsel, olgusal ve eleştirel olmak üzere üç temel zihniyetten bahseder. Üç temel zihniyetin mevcudiyeti insana bağlı değildir. Başka ifade ile temel zihniyetler insanlar tarafından meydana getirilmiş değildir. Bunlar insanın fitri yapısında tabii olarak mevcuttur. Niteliklerinde

¹ Bkz. Öner, *Dil Üzerine*, s. 65; Lev Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, çev. Burak Erdoğan, Roza Yay., İstanbul, 2018, s. 41.

ve hazır bulunuşluklarında değişimler olmaz, yalnız fertlerdeki hakimiyet dereceleri ve işlevselleştirilme sıraları değişebilir.²

Söz konusu bu zihniyetler insan zihninin işleyişinin ontolojik alt yapılarıdır. Olgusal/bilimsel zihniyet ve büyüsel zihniyet haricinde eleştirel zihniyet ise insanın aşma gücünü gösterir. İnsan büyüsel zihniyeti eleştiri ve kritik ile aşarsa elde edeceği zihniyet dini zihniyettir. Olgusal olanı eleştiri ve kritikte aşma gayretinde tezahür edecek zihniyet ise felsefi zihniyettir. Her iki zihniyette eleştirel zihniyet paydasında toplanır.³ Bahsi diğerle ve aşağıdaki şekilde daha kolay anlaşılacağı üzere, olgusal zihniyete yakın olarak düşünme ve idrak ile duygu ve inancın imtizacından felsefi zihniyetin, büyüsel zihniyete yakın olarak ama onu aşan şekilde duygu-inanç ile düşünme ve idrakten dini zihniyetin doğduğunu ifade edebiliriz.

Zihniyetlerin tezahürü

O zaman din alanında tefekkür neticesi elde edilen önermelerin, tecrübe ile tahkik edilemediği için olgusal sayılmadığı gibi büyüsel de olmadığını zikredebiliriz. Çünkü dini inançla batıl inanç arasında bariz fark vardır. Bunun yanında felsefi düşünce de olgusal zihniyete indirgenemez. Zira insan

2 Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yay., Ankara, 1999, s. 62.

3 Necati Öner, *Görüşler*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara, 2009, ss. 178-180.

şayet tecrübeyle yetinmiş olsaydı felsefeye ihtiyacı olmazdı. İnsan her zaman tecrübeyi aşmak istemektedir. Felsefi düşünce aynı zamanda büyüsel zihniyete de indirgenemeyecek bir yapıyı haizdir. Her ikisi eleştirel zihniyetin birbirinden koparılamayan iki tarafına aittir.⁴

Zihnin işleyişinin insandaki bütüncül tezahürünün zihniyet olarak tebarüz ettiğine temas etmiştik. Zihindeki, duygu, inanç, hayal ve hafıza gücünün diğer zihin güçlerinden kopuk, dilde tashih ve olguda temellendirmeden uzak, fazla işlevselleştirilmesiyle meydana gelen zihniyeti büyüsel zihniyet olarak görebiliriz. Bunun yanında, duyum, algı, düşünce ve idrak güçlerinin ise yine diğer zihin güçlerinden olabildiğince bağımsız, dilde metafizik gerekçelendirmeden uzak, fazla işlevselleştirmesiyle karşımıza çıkan zihniyeti ise olgusal/bilimsel zihniyet olarak kabul edebiliriz. Son olarak ve diğer zihniyetlere bir ufuk ve kıvam kazandırıcı şekliyle, düşünce, idrak, duygu ve hayal güçlerinin birlikte diğer zihniyetlerle de temas halinde olarak, eleştirel zihniyeti meydana getirdiğini ifade etmek mümkün görünür.

Eleştirel zihniyet ise Öner'in yaklaşımında felsefi ve dini zihniyetlerden müteşekkildir. Gerek dini ve gerek felsefi zihniyet, büyüsel ve olgusal/bilimsel zihniyetin dışındadır. Felsefi ve dini düşünce, bir açıdan, büyüsel ve pozitif zihniyetlere bağlı bilgilerin eleştirisi ve aşılma üzere kritik edilmesi olduğu için, bu üçüncü tarz zihniyet, karşımıza eleştirel zihniyet olarak çıkar. Zikredilen üç zihniyet, insan zihninin üç ayrı kipidir, birbirlerinin alternatifi değildir. Toplumlara göre bunların hakimiyet dereceleri değişir. İlkel toplumlara hakim olan büyüsel zihniyettir. İlerlemiş toplumlara ise pozitif ve kritik zihniyet hakimdir. Fakat her toplumda her üçü de mevcuttur. Hatta tek bir kişide zaman ve yere göre bu üç zihniyet kendini birlikte gösterebilir. Bu üç zihniyetin tipik temsilcilerini de sayar Öner. Büyüsel zihniyetin tipik temsilcisi büyücü, olgusal zihniyetin tipik temsilcisi bilim adamı, eleştirel zihniyetin tipik temsilcileri veli ve filozoftur.⁵

Her ne kadar, temel zihniyetler, mantık ve alış imkanı her insanda ortak bulunsa da, Öner'in anlayışında zihnin işleyiş gücü, temel zihniyetlerin hakimiyet sırası toplumdan topluma, insandan insana farklılık gösterebilmektedir. İnsanların kavrayışı, algılayışı ve anlayışı farklı farklıdır. Özellikle farklı, her insanda bulunan alış yetisinin farklılığı ve buna göre zihin yapısında yer alan güçlerin çektiği muhteva belirlemektedir. Benlerin farklılığı, bu bağlamda fertlerdeki farklı alışlar yüzündendir. Öner'e göre alışın türü ise

4 Süleyman Hayri Bolay, *Necati Öner'in Fikir Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2012, s. 36.

5 Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, ss. 232-233.

ferdin yaratılışından kaynaklanır. Yani fertler ayrı ayrı alış gücü ile dünyaya gelmişlerdir.⁶

Alış kadar, alışın alıp, zihin güçlerinin işlediği muhtevadaki farklılık da zikredilen hakimiyet derecelerini belirler. Alış, akılıyürütme/mantık, ana zihniyetler birer formdur ve muhtevayla kendilerini gösterirler. Bu içerik sürekli değişir, bu sebeple insanın varoluşu sürekli bir oluş içerisinde. Hep aynı kalışın sebebi varoluşun içinde seyrettiği özdür. Bu öz zihinde yukarıda zikrettiğimiz, düşünce, idrak, inanç, duygu, hafıza, hayal, duyum ve algı güçleridir. Zihniyette ise yine işaret ettiğimiz üç temel zihniyettir. Özün içeriğinin sürekli değişmesi ise zihin faaliyetidir. Zihin faaliyeti içerisine, nesnenin veya yönelinen şeyin bilgisini edinme, mevcut bilgilerle yeni bilgiler elde etme, bilgileri farklı yollarla, farklı şekillerde dışarı aktarmak gibi aktar girmektedir.⁷ Tüm bunlar ise temas ettiğimiz farklılığın amil sebepleri gibi durmaktadır.

Öner’e göre zihniyet, zihin gibi kendi içinde anlamlı ve bütüncül bir yapıyı bize sunar. Bu yapının en bariz özelliği ise ferdi topluma bağlayan en önemli sağlam bağ olmasıdır.⁸ O halde şimdiye kadar, zihinden zihniyete oradan ise topluma ulaşan bir örgüyü örmekte olduğumuza değinebiliriz. Kendi içerisinde birbiri içine girmiş kümeler şeklinde de anlaşılabilen yapı, bir bütün olarak bize bir ‘ben’ olarak seslenmektedir. Hemen ifade edilmeli ki, Öner’in anlayışında fertlerin kadar toplumların da benleri vardır. “İnsan bireyi öz varlığını, tekliğini, başkasından ayrı oluşunu “ben” ile sağlar. Ben’i oluşturan öğeler arasında evrensel nitelik taşıyan gurur, haysiyet, itibar, iffet gibi duygular önemli yer tutar. Bu duyguların küçük düşürülmesi onun ben’ini incitir ve fevkalade rahatsız olur. O hâlde bireyin ben’ini incitecek söz ve hareketlere özgürlük tanınmaz. Bireyler kadar toplumların da ben’leri vardır. Toplumun en önemli şekli millettir. Bir milleti diğer milletlerden ayıran öğeler o milletin ben’ini oluşturur. Bunlar vatan, anadil, inanç sistemi, milli-tarihi gibi değerlerdir.”⁹

Peki ‘ben’den anlaşılman mana nedir? Bu ‘ben’ fertte ve toplumda nasıl anlaşılabilir? Bu sorulara ilişkin yanıtlar bulmaya çalışarak etüdümüze devam edebiliriz. Necati Öner, bir biriyle ilintili görülen fert, ‘ben’ ve kişi kavramlarını birbirinden ayırarak anlamlandırmayı dener. Bu üç kavram ona göre insanda aynı şeyin farklı açılardan ifadesidir. Her üçü de tekliği, bir

6 Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 63.

7 Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, ss. 64-65.

8 Bolay, *Necati Öner’in Fikir Dünyası*, s. 44.

9 Necati Öner, *Bilginin Serüveni*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2018, s. 60.

tane olmayı ifade etmektedir. Bir tane olma durumu başkalarından ayrılma- yı imlemektedir. Bu kavramların en geneli ferttir. Fert, diğer canlılar için de kullanılabilir. Bir insan da, bir kuş da, bir araba da ferttir. Fertlikte esas olan şey maddedir. Bir fert fiziki yapı olarak hem kendi türündeki diğer fert-lerden hem de yakın ve uzak cinsindeki fertlerden ayrılır. Aynı tür içindeki tek yumurta ikizleri, fiziki özellikleri bakımından farklılık göstermeyen ben-zerlikler taşısalar da, işgal ettikleri farklı mekanlar bakımından fert olarak karşımıza çıkarlar. Ferdin maddi niteliği yanında 'ben' ve kişi ise manevidir. Bununla birlikte her ikisi de insana özgüdür. Ancak insan, 'ben' ve kişi ola-bilir. 'Ben' ve kişi aynı şeyi ifade ederler ancak tanınmaları bakımından fark-lılık gösterirler. 'Ben', insanın kendi kendisini bilmesi ve tanınmasıdır. İnsan ferdinin kendi bilincine varması onun için 'ben'ine varma yolculuğudur. İn-san varlığa çıkışı ile 'ben' olma serencamına başlar. Yani insanın varoluşu onun 'ben'idir. Bir 'ben'in başkası tarafından tanınması ise onun kişiliğidir. Başka ifade ile kişi, 'ben'in, başkası tarafından adlandırılmasıdır. Bir 'ben'i başka bir 'ben' kişi olarak tanır. İnsan ferdini tam kapsayan onun kişi olması değil 'ben'idir. Çünkü o, o hali yaşar. Bunun yanında kişinin 'ben'e tam uy-gunluğu iddia edilemez. Çünkü kişinin tanınması yaşanma ile değil, ikame yolu ile, yani insan başkasını kendi 'ben'inde olup bitenlere benzeterek tanır. Bir 'ben'in tanınması onun söz ve fiillerinin yorumu ile olur. Böylece 'ben' gerçek bir şeydir, kişi ise gerçeklik derecesi tayin edilemeyen bir tasav-vurdur. 'Ben' başka bir insanın 'ben'ini onun söz ve fiillerine göre tanır, yani dil ile dilden ve dil üzerinden tanır ve anlar.¹⁰ O halde zihniyetin 'ben'ini süreceğimiz zemin, zihnin ve zihniyetin hem içsel hem de dışsal gerçekleş-tirilme imkanı olan dil olarak görünür.

Üç Temel Zihniyeti Tebellür Ettiren Dil ve Dilin "Ben"i

Dilin, zihin yapısının ve işleyişinin merkezinde yer aldığını vurgulamıştık. Bununla birlikte dil, üç temel zihniyetin gün yüzüne çıkması ve aktarılması- nın olanağıdır. Ferdi şuuru, toplumsal şuura bağlayan dil, kendisinden bek-lenen tüm iş ve işlemleri en iyi şekilde yapabilmesi için sosyal inşa süreçle-rinden mahrum edilmemelidir. Hissediş, düşünüş, duyumsayış ve inanış bir dille organize edilip, tasarlanıp aktarıldığı için, tüm bu faaliyetlerde ferdi topluma bağlaması, hem ferdi hem de toplumu aynı ufukta birleştirebilmesi için dilin atmosferinin fert ve toplumu birleştiren, yaratıcı özellikleri haiz bir yapıda olması gerekmektedir. Böylesi bir çaba, zihniyet gibi organik ve bütüncül bir yapı olan dilin 'ben' ahlakının tabiridiğerle dokunulmazlığı-

¹⁰ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, ss. 59-60.

nın korunmasını gerektirecektir. Açtığımız başlık altında, yukarıda yer alan önermeler açıklanmaya ve gerekçelendirilmeye çalışılacaktır. Özellikle dil ve düşünce ilişkisi ekseninde Necati Öner’in konuya yaklaşımı, kelime, kavram, anadil ve düşünce üzerinden bir değerlendirmede bulunulacaktır.

Dil, büyüsel, olgusal zihniyetlerle eleştirel zihniyetin teşekkül olunma ve tecessüm etme imkanını oluşturur. Büyüsel zihniyet de dille ifade olunur, olgusal zihniyet de. Dilden uzak düşen bir zihniyet yapısı ya yoktur ya da bilinmez bir yapıda kalmaya mahkum görünür. Dilin özellikle en olgun düzeyde eleştirel zihniyetle karşımıza çıktığını, dilin eleştirel zihniyeti, eleştirel zihniyetin ise dili kurup dönüştürdüğünü ileri sürebiliriz. Tabi bu karşılıklı canlı ilişki, ferdi ve toplumu birleştiren yaratıcı özgün ufukta cereyan etmelidir.

Dilin, sözlü, sözsüz ve eylem dillerinin tamamını kapsayan ve ifade eden bir yapı olduğunu ifade etmiştik. Bu yapı içerisinde zihnin tüm işleyişinin anlamlandırılmasının mümkün olduğuna da temas edilmişti. O halde duyguyu, duyuşu, hissediş, inanışı ve düşünüşü dilden ayrı düşünmek pek anlamlı değildir. Vendryes bunu çok güzel ifade eder. “Hayat gücü kendisini nerede gösterirse dil oradadır.”¹¹ Ancak bunlar olgusal bir dünya içinde olduğu, olgusal dünyanın ise farklı gerçekliklerden müteşekkil olduğu düşünüldüğünde, olgusal dünya şartlarını oluşturan yerel ve evrensel sâiklerin de zihnin, dolayısıyla zihniyetin ve dolayısıyla dilin teşekkülünde etkin olduğu unutulmamalıdır. Kişi dünyayı, kendi gerçekliği içinde inşa olunan zihninden bakarak görür ve anlamlandırır. Onun zihninin, zihniyetinin ve dilinin inşa ortamı doğrudan veya dolaylı tüm yapaylıklardan uzak tutulmamışsa, o kişinin gerçeklikleri görüp anlamlandırması eksiklikten ve kopukluktan uzak duramayacaktır. O halde yapılması gereken şey belki de bu noktada, zihnin, zihniyetin ve dilin tebarüz eden ‘ben’inin, içsel ve dışsal şartlarıyla farkında olmak, bu şartların ferdi ve toplumsal bilinci birleştirip birleştiremediğini sorgulamaktır.

Kuşkusuz dili tüm yönleriyle tahlil edip değerlendirmek bu yazının hududunu fazlasıyla aşacaktır. Makalede bu noktadan itibaren yapılacak şey, Öner’in düşüncelerinden istifade ederek, dil ve özellikle düşünce arasındaki karşılıklı ilişkiyi tahlil edip, karşılıklı ilişkinin sıhhatinin dil denen bütüncül yapının muhafaza edilmesine bağlı olduğunu öne sürmek olacaktır. Ancak çalışmamızda öne çıkardığımız imalarla bu karşılıklı ilişkinin, duygu, inanç, duyum ve hayale dönük de kurulabileceğini ifade edebiliriz.

11 J V Vendryes, *Dil ve Düşünce*, çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul, 2001, s. 37.

Zihin dil olmadan işleyemez. Onun işleyişinin en önemli tavırlarından birisi kuşkusuz düşünce ve idraktır. Düşünce dille yaşar dille düzene girer. Diğer taraftan düşünceden arındırılmış bir dil, hayatiyeti olmayan boş bir kalıptır. Dil ve düşünmenin varlıkları ve gelişimleri birbirine bağlıdır. Saussure'un ifadesini bu noktada Öner oldukça önemser, dil ve düşünme bir kağıt yaprağının iki yüzü gibidir. Aynı zamanda, arka yüzünü kesmeden ön yüzü kesilmez.¹² Dil ve düşünce ilişkisi kavram ve kelimelerle kendisini ele verir. Kelime bir bakarız araç, bir bakarız amaç olur. Bazen bir sorun, bazen de bir çözüme dönüşür. Bazen bir durum, bazen bir düşünce, bazen bir duygu, bazen bir edim olur. Düşüncemizi dile getirmek için bütün doğa yardımı çağrılır, doğru kelime bulunduğu her şey berraklaşır. Bunun yanında acıların ve sevinçlerin de kaynağı büyük oranda onları belirleyen kelimelerdir. Acıları dindirmek, azdırmak, sevinçlere sevinç eklemek veya çıkarmak için bazen bir kelime de yetebilir.¹³ Dil vasıtasıyla zihinde oluşan anlamları kavrar, kodlar ve iletebiliriz.¹⁴ Zihin, kavramlar arasında bağlar kurarak hükümlere ulaşır. Bunlar arasında çeşitli ilişkiler kurarak yaptığı çıkarımlarla kavramları yığın olmaktan kurtarır ve düzene sokar. Kavramlar kelimelerle ifade edildiği için bilgi de başkalarına aktarılma imkanına kavuşur. Düşünme de kavramlarla olduğu için kelimeler düşünceye yol göstermiş olur.¹⁵

Dil ve düşünce ilişkisini Yunanca logos kavramı ile Arapça mantık kavramı da net ifade eder. Logos hem söze hem de akla aittir. Mantık kavramını ise Farabi, insanların makulleri idrak edebileceği kuvvete, insan nefsinde anlayış ile hasıl olan makullere yani iç konuşmaya ve akılda olanı dile ile söylemeye işaret ettiğini belirtmektedir.¹⁶ O halde dil, düşünmenin ortaya çıkmasını sağlar, onu geliştirir, onu açıklar ve düşünme alanının genişlemesine vesile olur. Yaratıcı düşünme, sezgi gücü, bilgi birikimi, uygun yöntem ve dil ile yakından alakalıdır. Bir başka açıdan ise düşüncenin sınırı kullanılan dilin sınırındır.¹⁷

Düşünce varolana nüfuz edip yeni kavramlar kazanıp onları ifade ederek dili zenginleştirir, dil zenginleştikçe de düşünce varlığa nüfuz etmede güç kazanır.¹⁸ Düşünce ve idrak, sessiz ve sesli dil çerçevesinde meydana ge-

12 Öner, *Dil Üzerine*, s. 62; bkz. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, ss. 8,30.

13 Vendryes, *Dil ve Düşünce*, ss. 31-32.

14 Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s. 86.

15 Bolay, *Necati Öner'in Başlıca Fikirleri*, s. 37.

16 Necati Öner, *Dil Üzerine*, ss. 62-66.

17 Necati Öner, *Dil Üzerine*, s. 76.

18 Necati Öner, *Dil Üzerine*, ss. 39-40.

lır ve aktarılabılır. Vygotsky, konuşmanın iki boyutundan söz açmıştır. Ona göre konuşmanın dış boyutu ve iç boyutu vardır. Dışsal boyut, kelimelerle, içsel boyut ise anlamla örülmüştür.¹⁹ Bu çerçevede bizler de sessiz konuşma ve sesli konuşmadan bahsedebiliriz. Bunların yanına bir de eylemlerin konuşmasını da eklemek mümkün görünür. Aslına bakarsak hepsinin telosu anlamı yakalamak, anlamları birbiriyle iliklendirmek, düzenlemek ve aktarmaktır. Anlam ise tüm süreçlerin üzerinde birleşmiştir. Onda duygu ve inanç kadar, hayal ve hafıza da vardır, düşünce kadar algı ve duyum da söz konusudur. O halde düşüncenin içsel düşünce olarak başladığını, sözel düşünceye dönüşüp en sonunda da kelimeler vasıtasıyla dışarıya aktarıldığını ifade edebiliriz.²⁰

Dil ve düşünce arasındaki velud karşılıklı ilişkiye değindiğimizde bu değiniyi kavram ve kelime kavramlarından mahrum düşünemeyiz. Öner, özellikle kavramın felsefi ve bilimsel düşünce için çok mühim olduğunu vurgular. Öner'in düşüncesinde kavrama ilişkin fikriyat kendisine çok net yer bulmuştur. Ona göre kavramlar temsil ettikleri varolanların özelliklerini taşırlar. Maddi varolanlara delalet eden kavramlara somut, manevi varolanlara delalet eden kavramlara soyut kavramlar denir. Kavram zihin dışında gerçekliği bulunan bir varolana delalet ediyorsa buna gerçek kavram (at, insan, ağaç gibi): eğer zihin dışında gerçekliği yoksa buna da gerçek olmayan kavram (anka kuşu, devler hatta roman kahramanlarının kavramları gibi) denir. Kavram, deyim yerindeyse, varolanın kütüğüdür. Bu kütük ise dinamik olan, kapanmayan ve sürekli eklemeleri kabul eden bir kütüktür. Önermelerin içeriği kavramlarla dolar. Kavramlar kişilerin bilgileri, inançları ve hissedişleriyle doldurulur ve anlamlandırılır. Herkes akıl ilkelerine göre ve kendinde hazır bulduğu zihniyetin alt yapı imkanlarını kullanarak düşünür. Herkesin alımlayışı, zihniyeti farklı olduğu için kavramların içeriği de farklı şekillerde doldurulur ve insanlar arasındaki teorik ve pratik düzlemdeki farklılaşmanın zemini de tam burasıdır.²¹ Bununla birlikte varolan tanıdıkça, ona nüfuz edildikçe, kütüğe kaydedilen hükümler çoğalır. Düşünce daha da billurlaşır. Bu billurlaşma yine dil ve düşünce arasındaki ilişkinin kıvamı arttıkça artan bir haldedir.²²

Dinamik olan ilişki olmasına rağmen, kavramda değişmeyen bir husus da vardır. Eğer böyle olmasaydı insanlar arasındaki iletişim mümkün ola-

19 Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s. 9.

20 Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, ss. 93-94.

21 Süleyman Hayri Bolay, "Necati Öner'in Başlıca Fikirleri", s. 21. (Necati Öner, *Görüşler*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara, 2009 içinde)

22 Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 92.

mazdı. Kavramdaki değişmeyi anlamak için Necati Öner onun iki özelliğine dikkat çeker: Birisi kavramın seçikliği, diğeri kavramın açıklığıdır. Kavramın seçikliği bir varolanı diğer varolandan ayıran niteliğidir. Bu nitelik çerçeve olarak varolanın ifadesidir. İnsanı 'at'tan, Erciyes dağından ayıran o kavramların seçiklikleridir. Açıklık ise kavramın içeriğidir. İşte bir kavramda değişmeyen onun seçikliği, değişen ise açıklığıdır. Bir kavramın seçikliği her zaman herkeste aynıdır. Açıklığı ise hem fertlere, hem zamana göre değişir.²³ Kavram içeriğinin değişmesinin asıl sebebi varolanın bilgisini elde eden, insanın tabiatında bulunur. İnsanın bilme gücü ve bilmeye yönelik tarzı bahis konusu değişikliğin sebepleridir. Bu ilişkide bilene düşen etkinliğe Öner alış der. İnsanlarda üç temel zihniyetin, mantığın ve alışın imkanı insanlar arasında ortak olsa da, bunların harekete geçirilme tarzı ve insanlar arasında alış gücünün farklı oluşu doğuştandır; sonradan kazanılmış değildir. Bunlardan ötürü, insanlar arasındaki ortaklıklar kavramların seçikliklerine; mantık, üç temel zihniyet ve alış gücündeki işleyiş ve harekete geçirilme farklılıkları ise kavramın açıklığına doğrudan etki eder.²⁴

Varolanın temsili kavramla, kavramın temsili kelime ile olur. Kelime ne kadar güçlüyse kavram, kavram ne kadar güçlüyse var olana sirayeti o kadar güçlü olur. Kavramların açıklık ve seçikliği ise kavramları temsil eden kelimelerde saklanır. Öner, kelimeler ne kadar kullanışlı ve açık olursa zihin de o kadar iyi işlediğini düşünür. Bir dilin yeni düşünceler elde etmeğe elverişli olması, kelimelerin doğru çağrışım yaptırabilmesine bağlıdır. Bir kelimenin doğru çağrışım yaptırabilmesi o dile ait olması ile mümkün olur. Yabancı bir kelime, ait olduğu dil bilinmedikçe, gerekli çağrışımı yaptırıp yaratıcı düşünme sağlayamaz.²⁵ Çağrışım konusu burada çok önemlidir. Bu konu üzerinde Vygotsky de önemle durur. O, kelimelerle oluşturulan genellemelerin zihinde daha önce yer etmiş bazı kavram, şekil ve algılara atıfta bulunacağını ve bununla da kelimenin zihinde bir takım bilişsel, duyuşsal süreçleri harekete geçireceğinden bahseder.²⁶

Dil, hem zihnin işleyişinin merkezi unsuru hem de temel zihniyetlerin dışarı taşınma aracıdır. Bununla birlikte o bütüncül bir yapıya sahiptir. Bu bütüncül yapı dilin 'ben'ini oluşturur. Bu 'ben' ne kadar güçlü olursa, zihnin işleyişi ve temel zihniyetler arası ilişki ve onların dışarı aktarımı o kadar güçlü olur. Dilin 'ben'i ne kadar güçlü olursa ferdi şuur ve toplumsal şuur arasındaki rabita o kadar güçlü olur. Anadil ise bir milletin 'ben'ini oluştur-

23 Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, ss. 93-94.

24 Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 95.

25 Öner, *Dil Üzerine*, ss. 23-24.

26 Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s. 9

ran en önemli etkidir.²⁷ O halde dil üzerinde dururken, onun canlı, bütüncül ve güçlü yapısına işaret eden ‘ben’ine dikkat etmek gerekir. Dilin ‘ben’ine görünür olarak dikkat etme yollarının başında ise anadil gelir. Anadil ile düşünme, anadille duyma, hissetme, duygulanma ferde hayatın kıvamını ve heyecanını yaşatırken, onu toplumla ortak zeminde buluşturur. Çalışmanın başında zihnin işleyişinde ifade edilen tüm edimler ancak anadil ekseninde gereği gibi ve karşılıklı işlevselleşebilir görünürler. Anadille düşünme faaliyeti ise yaratıcılığa işaret eder. Zira “bir milletin dilinin kelimelerinin açık ve anlaşılır oluşu o milleti düşünce yaratmalarına götürür.”²⁸ İnsana hakim olan ana dilinin verdiği dünya görüşüdür, yabancı bir dilin dünya görüşü içine tam giremez. Bu sebeple, insan derin ve yaratıcı düşünmeyi ancak ana dili ile yapabilir.²⁹

Düşüncelerimizi, duygularımızı dille ifade ederiz. Öner, ortak dilin önemini hassaten vurgular. Ona göre ortak dil birlikte yaşayanların harcı gibidir. Onları bir arada bulandıran şartların en mühimidir. İnsanların oluşturdukları toplulukların en büyüğü, en gelişmiş millettir. Sağlıklı millet, maddi ve manevi yönden güçlü olan millettir. Maddi yönden güçlü olma demek bilim ve teknolojinin sağladığı en son imkanları sahip olma ve kullanma düzeyinde bulunma demektir. Manevi yönden güçlü olma o toplumu kendisi yapan değerlerin canlılığını sürdürmesi, başka ifade ile o değerlerin toplumun fertlerinde yaşamasıdır. Bir milletin sağlıklı millet olmasında dilinin önemi büyüktür. Milleti yapan unsurların başında dil gelir. Bir taraftan dil, milleti oluşturan fertleri bir arada tutan değerlerin ifade aracıdır, diğer taraftan düşünce ile ilgilidir. Bilim ve tefekkür de ancak bir dille ifade edildiği zaman varlığını gösterir ve değer kazanır. İfade edilmeyen hiçbir bilimsel veya felsefi düşünce etkili olacak bir değere sahip değildir. Dil sadece bilimsel veya felsefi düşünceyi ifade etmekle kalmaz, onların oluşumunu da etkiler. Üst düzeyde bir bilim ve tefekkür ancak zengin ve gelişmiş bir dille olur. Diğer taraftan bilim ve tefekkür geliştikçe yeni kavramlar elde edilir ve bunları ifade için yeni kelimelere ihtiyaç duyulur. Toplumların devamında bilim ve tefekkür başrolü oynar. Güçlü toplumlar, çok gelişmiş bir teknolojiye ve buna bağlı olarak elde ettikleri çok üretime sahip toplumlardır.

Her türlü teknoloji ve üretimin temelinde bilim ve tefekkür vardır. Bilim ve tefekkürde gerekli güce sahip olmayan toplumlar ancak başkalarının himayesi ile ayakta durabilirler. Zengin ve gelişmiş bir dile sahip olunmazsa, bilim ve tefekkür gerektiği gibi yapılamaz. Bu alanda yukarıda ifade edildiği

27 Öner, *Dil Üzerine*, s. 33.

28 Bedia Akarsu, *Wilhelm von Humbolt'da Dil ve Kültür Bağlantısı*, İstanbul, 1955, s. 31.

29 Öner, *Dil Üzerine*, s. 33.

üzere yaratıcı düşünme ancak anadille olur.³⁰ Yabancı dil ise düşüncelerin aktarılmasında önem taşır. Bir dil yapısı itibarıyla gelişmeye uygun olur da eğer o dille ilim yapılmazsa, günlük ihtiyaçları karşılamakla yetindiği için ilkel bir seviyede kalır. Dilimizi ilmin ışığında geliştirip korumak ve ona layık olduğu değeri vermek milli varlığımızı ilgilendiren milli ve ahlaki bir görevdir.³¹

Anadil vurgusu tefekkür ve bilim imkanını güçlendirmek için oldukça önemlidir. Bilim ve tefekkür imkanı zenginleşince onların sonucu olarak teknolojinin üretilmesi çok daha kolay olur. Güçlü teknoloji ile güçlü millet iddiası makul ve rasyonel bir iddia haline dönüşür. Öner, dil inkılabını bu açıdan değerlendirmiştir. Ona göre dil inkılabı amaçtan ayrılınca dilin 'ben'ini tahrip etmeye dönüşmüştür. Yanlış çağrışım yaptıran kelimelerin tercih edilmesi veya üretilmesi, farklı kavramların karşılıkları olan farklı kelimeleri tek bir kelime ile karşılama hatası ve gereksiz sadeleştirme yoluna başvurma anadilin imkanını, zenginliğini ve bilincini zedelemiştir.

Milli dil bilinci ve sorumluluğu kazanmak ahlaki bir vazifedir ve bunun için bir kişinin anadilini doğru kullanıp, güzel ifade etmesi, onun bozulmaması için gerekli duyarlığa sahip olması gerekir.³² Anadil ile duyuş, hissediş, düşünüş ve eyleyiş, zihnin işleyişini en tam ve doğru gerçekleştirmeye olanak vermenin yanında, bu işleyişte yer alan zihni unsurların birbiriyle ilişkili sürece dahil olmasının imkanını oluşturur. Yaratıcı düşünmeye fırsat vererek insanın kendisini aşma gücünü fiili hale getirir. Tüm bunlar bir 'ben'e sahip olan dile karşı bir ahlaki bilinç kazanmakla daha mümkün hale gelecektir.

30 Öner, *Dil Üzerine*, ss. 21-23.

31 Öner, *Dil Üzerine*, ss. 14-18.

32 Öner, *Dil Üzerine*, ss. 41-42.

Öz

Zihnin Onto-Lojik Yapısı ve Zihniyet Bağımlı Dilin “Ben” Ahlakı

Makalemiz kendi içinde üç bölüme ayrılmıştır. İlk kısımda Necati Öner’in düşüncelerinden hareketle zihin kavramı değerlendirilip, zihnin yapısı ve işleyişine ilişkin bir tez öne sürülmüş ve gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Makalenin ikinci kısmında düşünce, idrak, inanç, duygu, duyum, algı, hafıza ve hayal kavramları olarak karşılık bulan zihnin unsurlarının işlem tarz ve hakimiyetlerine göre inşa edilmiş üç temel zihniyet üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise gerek zihniyet yapısı gerekse onun en merkezi unsuru olan dil yapısının bütüncül bir “ben” yapısını teşkil ettiği öne sürülüp, özellikle dil çerçevesinde bu bütüncül yapının muhafazası veya tahribinin ahlaki sorgulanması yapılmıştır. Çalışmada ayrıca, zihniyet bağımlı dil ve zihin bağımlı zihniyetin birbirinden ayrılmayan yapısı da tanıtılmıştır. Canlı ve bütüncül çerçevede dilin ve zihniyetin ferdi şuur ve toplumsal şuru birleştiren güce sahip olduğu, bu hususun gözden kaçırılmasıyla hem ferdi zihin işleyişinin hem de toplumsal zihniyetin zarar göreceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necati Öner, zihin, zihniyet, dil, benlik, ahlak

Abstract

The Onto-logical Structure of the Mind and The ‘Self’ Morality of Mentality-Dependant-Language

The paper has been divided into three parts. In the first part, based on the thoughts of Necati Öner, the concept of mind has been evaluated and a thesis about the structure and functioning of the mind has been put forward and tried to be justified. The second part of the paper has focused on three basic mentalities based on the process context and mastery of the elements of the mind that correspond to the concepts of thought, cognition, faith, emotion, sense, perception, memory and imagination. In the last section, both the mentality structure and the language structure, which is the most central element of the mentality, constitute a holistic “self” structure, especially within the framework of language, moral questioning of the protection or destruction of this holistic structure has been mentioned. The study also introduced the non-separating structure of mentality-dependent language and mind-dependent mentality. It has been emphasized that the language and mentality in a lively and holistic context have the power to unite individual consciousness and social consciousness, and that by ignoring this matter, both individual mind and social mentality will be damaged.

Keywords: Necati Öner, mind, mentality, language, self, morality

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, *Wilhelm von Humbolt'da Dil ve Kültür Bağlantısı*, İstanbul, 1955.
- Bolay, Süleyman Hayri, "Necati Öner'in Başlıca Fikirleri", (Necati Öner, *Görüşler*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara, 2009 içinde)
- Bolay, Süleyman Hayri, *Necati Öner'in Fikir Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2012.
- Öner, Necati, *Dil Üzerine*, Divan Yay., Ankara, 2013.
- Öner, Necati, *Görüşler*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara, 2009.
- Öner, Necati, *Bilginin Serüveni*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2018.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- Vendryes, *Dil ve Düşünce*, çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul, 2001.
- Vygotsky, Lev, *Düşünce ve Dil*, çev. Burak Erdoğan, Roza Yay., İstanbul, 2018.